

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE ANKARA ŞALI*

The Ankara Shawl In Ottoman Archive Documents

Doç. Dr. Hüsnü YÜCEKAYA**

ÖZ

Endüstrileşme evrelerinin tekstil sektöründe ortaya çıkması, ipekli ve yünlü dokumacılıktan pamuklu ve keten dokumacılığına kadar, Türk dokuma geleneğinin özgün yönlerinin ve ulaştığı sentezlerin ortaya çıkarılmasını önemli hale getirmiştir. Osmanlı dokuma geleneğinin geçmişle olan bağları ile bugüne ulaşan tarihi izdüşümleri, genel bakış açısıyla henüz değerlendirilmemiştir. Bu değerlendirme ancak dokuma geleneğinin alt türlerinde yürütülecek araştırmalarla mümkün olabilir. Bu çerçevede, Osmanlı arşiv belgelerinde Engürü şalı olarak belirtilen Ankara şalının genel serüveninin ortaya çıkarılması, Osmanlı dokumacılığının kökenlerinin anlaşılmasına önemli bir katkıdır. Ankara şalı 17. yüzyılın sonlarından 19. yüzyıla uzanan süreçte, Ankara'nun en önemli üretim metâsıdır. Ankara şalı uzun bir süre Bursa ve İstanbul atölyelerinde dokunan nitelikli ipek kumaşların ardından seçkin zümrelerin en çok talep ettiği kumaştır. Ankara şalının belirlendiği ilk belge 1715 tarihliken, belirlenen son belge 1863 tarihine aittir. 1790 yılından sonra Ankara şalı ile ilgili belgelerin yoğunluğu artmaktadır. Ankara şalı dokuma tekniğinin, Ankara sofu dokuma tekniğindeki ilerlemeler sonucunda üretildiğini düşündürecek oldukça fazla sayıda işaret vardır. Sof, iplik hammaddesinden dokuma tekniğine tamamen özgün bir dokuma türüdür. Ankara şalı, Ankara sofu ile aynı iplik hammaddesinden yani tiftikten dokunan bir kumaştır. 17. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ilk yarısına uzanan bir süreçte, İstanbul ve Bursa gibi şehirlerde yazlık kıyafetlerin Ankara şalından diktirildiği anlaşılmıştır. Ankara şalını talep edenler arasında donanma ve saray da yer alır. Donanmaya, sancaklık kumaş olarak Ankara şalının üretildiği tespit edilmiştir. Kumaşın üretiminde Ankara'da Müslüman kadınların rolü de belgelere yansımıştır. 19. yüzyıldan itibaren ithal şal kumaşlara karşı önemli düzenlemeler yapılmış, ancak bu tedbirler başarılı olmamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa menşeli şalların, İstanbul başta olmak üzere, Osmanlı şehirlerinde rağbet görmeye başladığı da belgelerde görülmüştür. 1830-1840 yılları arasında Ankara şalı üretiminde çok hızlı bir çöküş yaşandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı idaresi problemin, kalitenin korunamaması ve fiyat istikrarsızlığından kaynaklandığını düşünerek, standart ölçü ve kalitede Ankara şalı üretimini sağlayıp, vergi kaybının da önüne geçmek için miri boyahanele boyanarak damgalanmasını istemiştir. Kalite ve fiyat istikrarı için 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yed-i vahid uygulamasıyla İstanbul ve Bursa gibi şehirlerde sabit mekânlar belirlenerek arz üzerinde kontrol kurulmuştur. Yed-i vahid uygulaması çerçevesinde İstanbul'da belirlenen mekân Yenihan iken Bursa'da Eski Yenihan'dır. Ankara şalı üzerindeki ağır vergi yükü belgelerdeki ifadelerin içeriğinde hissedilse de yed-i vahid uygulamasıyla belli bir zümreyi korumak amaçlanmamış, daha ziyade kalite ve fiyat istikrarı hedeflenmiştir. Sonrasında belirlenen sabit mekân uygulamasına, üretimde engellediği gerekçesiyle itirazlar belgelere yansımıştır. Ankara şalının; hünkârî, berce, kaba şal, harcalem vasat şal ve edna şal gibi çeşitleri ile narçiçeği, kanarya, samuri, sincabi, kahverengi, mavi, sarı şal, beyaz şal gibi renkleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ankara şalı, Sof, Osmanlı dokumacılığı, Ankara keçisi, Tiftik ipliği.

ABSTRACT

The emergence of the industrialization phases in the textile sector has made it important to reveal the unique aspects of the Turkish weaving tradition and the synthesis it has reached, from silk and wool weaving to cotton and linen weaving. The causal ties of the Ottoman weaving tradition with the past and the historical projections that have reached today have not yet been evaluated from a general point of view. This evaluation can only be possible with the researches to be carried out on the sub-types of the weaving tradition. In this context, it is important to reveal the general adventure of the Ankara shawl, which is referred to as the Engürü shawl in the Ottoman archive documents. Ankara shawl is the most important production commodity in Ankara, from the end of the 17th century to the 19th century and is the most demanded fabric by elite groups after quality silk fabrics. The first document in which the Ankara shawl was identified is dated 1715, while the last document is dated 1863. After 1790, the density of documents related to the Ankara shawl has been increasing. There are many signs that suggest that the Ankara shawl weaving technique was produced as a

* Geliş tarihi: 29 Kasım 2021 - Kabul tarihi: 7 Eylül 2022

Yücekaya, Hüsnü. "Zincir Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ankara Şalı" *Millî Folklor* 135 (Güz 2022): 201-212

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, husnu.yucekaya@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0017-7514.

result of technical progress in the weaving technique of mohair fabric. Ankara mohair fabric is a type of weaving completely unique to the weaving technique from yarn raw material. Ankara shawl is a fabric woven from the same thread as mohair, in a period from the end of the 17th century to the first half of the 19th century, it was understood that summer clothes were made from Ankara shawl in cities such as Istanbul and Bursa. Navy and Saray are among those who demand the Ankara shawl. It has been determined that a white Ankara shawl was produced as a flag fabric for the Navy. The role of Muslim women in the production of fabric in Ankara is also reflected in the documents. Since the 19th century, important regulations regarding the production of shawls have been made in Ankara against imported shawl fabrics, but these measures have not been successful. It is also seen in the documents that shawls of European origin started to be in demand in Ottoman cities, especially in Istanbul, since the second half of the 19th century. It is understood that there was a very rapid decline in Ankara shawl production between 1830 and 1840. Considering that the problem was due to the instability of quality and price instability, the Ottoman administration wanted Ankara shawl to be produced in standard size and quality and to be dyed and stamped in the miri dyehouse in order to avoid tax loss. For quality and price stability, since the second quarter of the 19th century, fixed places were determined in cities such as Istanbul and Bursa, with the practice of monopolization, and control over the supply was established. While the place determined in Istanbul within the framework of the monopolization application is Yenihan, it is the Old Yenihan in Bursa. Although the heavy tax burden on the Ankara shawl is felt in the content of the statements in the documents, it was not aimed to protect a certain group by bringing monopoly with the practice of monopolization, but rather quality and price stability. Objections to the fixed space application determined afterwards were reflected in the documents on the grounds that it hindered the production ability. Ankara shawl; varieties such as hünkâri, berce, kaba shawl, harcialem mediocre shawl and edna shawl and colors such as narcissus, canary, samuri, squirrel, brown, blue, yellow shawl and white shawl were determined.

Keywords

Ankara shawl, Mohair, Ottoman weaving, Angora goat, Mohair yarn.

Giriş

Sanayileşme evrelerinin tekstil endüstrisinde ortaya çıkışı, Türk dokumacılık geleneğinin kökenlerini ve ulaştığı sentezleri önemli hale getirmiştir. Bu gelenek yüzyıllar boyu pek çok coğrafi ve kültürel imbikten süzülerek tevarüs etmiştir. Türk dokuma geleneğinin tarihsel izdüşümleri, dokuma sektörünün alt dallarında yürütülecek araştırmalarla anlaşılabilir. Ankara şalının serencamının ortaya çıkarılması, sof dokuma tekniğinde yaşanan dönüşümün anlaşılmasını sağlayacaktır. Osmanlı belgelerindeki ilk şal kumaşları, 16. yüzyıldan itibaren tespit edilen Hint ve İran menşeli şallardır. Yerli dokuma tezgâhlarında üretimin başladığı tarih kesin olarak bilinmese de 16. yüzyılda Ankara'da 621 tezgâhta sof ile birlikte üretilen şali kumaşından söz edilmektedir (Özdemir 1991: 207). Ankara şalı, Ankara keçisinin tiftiğinden dokunmaktadır. Türklerde yün temelli dokumacılığın evveliyattan beri varlığı bilinmekle beraber; Ankara şalı dokuma tekniği, geleneksel yünlü ve pamuklu kumaşlardan çok daha detaylıdır (Georjeon 1999: 103).

Belgelerden Ankara şalının, softan daha nitelikli, narin ve pahalı bir dokuma türü olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına uzanan süreçte belgelere yansıyan üretim miktarları; Avrupa'da dokuma tekniğindeki ilerlemelere rağmen, Ankara şalının varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Hacimli miktarda üretilen Ankara şalının yerel bir dokuma türü olmasından öte, yerli ve yabancı pazarlarda seçkin kesimlerce talep edildiği belirlenmiştir.

Anadolu'da ilk tiftik kumaş üretimine dair işaretler, Kalkolitik döneme uzanmaktadır (Maner 2018:51). 19. yüzyıla kadar sadece Ankara'da üretildiği kesin olan tiftik keçisinin menşei meselesi henüz kesinleşmemiş olsa da, Anadolu'da sof üretiminin başlangıcına dair bilgiler 15. yüzyılı işaret etmektedir (Yenişehirlioğlu 2018:7-8). Bu zaviyeden Ankara şalı dokuma üslup ve tekniğinin, Türk dokuma geleneği içinde sentezlendiği düşünülebilir. Belgelerin işaret ettiği kadarıyla Ankara şalı; yünlü dokumalar-

la kıyaslanmayacak oranda muntazam bir kumaş olan sofa göre, daha nitelikli bir kumaştır. Ankara şalı özelinde yürütülen bu araştırma; dokuma imalatçılığında kendini dönüştürme yeteneğine bir örnek olarak, ön kabullerin değişmesine katkı sunabilir.

Farklı birkaç ülkenin müzelerinde bulunan günümüze ulaşmış sof örnekleri sayılı olduğu gibi, kesin tarihlendirilmeleri de çok sınırlıdır. Sof ile ilgili malumatlar artmasına rağmen, kumaşın fiziki dokuma yapısına dair bilgiler sınırlıdır. (Yenişehirlioğlu 2018:7) Tiftikten üretilmesinden dolayı “sof” olarak isimlendirilen, günümüze ulaşmış sınırlı sayıdaki dokumadan birkaçının Ankara şalı olması ihtimali yüksektir. Ankara şalının dokuma yapısına dair belirtilen hususlar, belgelerden derlenmiş bilgiler çerçevesindeki kanaatlerdir. Sancaklık kumaş olarak kullanılmasından dolayı Ankara şalının dokuma yapısının sıkı, düzgün ve parlak bir görünümde olması gerekir. Sof kumaşına dönük rivayetler içinde en çok belirtilen husus da kumaşın parlaklığıdır. Batıda farklı isimlendirmelerle belirtilen sof kökenli kumaşların önemli kısmının da Ankara şalı olma olasılığı güçlüdür. Yine hac kervanları ile Hicaz’a gönderilen birkaç parça hediye içinde, Ankara şalının olması ve Osmanlı sarayına düzenli olarak Ankara şalının sipariş edilmesi kumaşın nitelikli ve yüksek bir dokuma ürünü olduğunu göstermektedir. Belgelerde, Ankara şalının arzından üretim miktarına ve kullanıldığı alanlardan mevsimsel kullanım durumlarına kadar oldukça ayrıntılı bilgiler belirlenmiştir. Öte yandan; diğer kaynaklardaki Ankara şalıyla ilgili bilgilerin sınırlılığı, yürütülen araştırmanın omurgasını bir zorunluluk olarak arşiv belgelerine dayandırmıştır.

1. Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Ankara Şalı

Belgelerde öne çıkan hususlar; Ankara şalının arzındaki tekel uygulamasıyla buna gelen tepkiler, donanma ile saraya gönderilen Ankara şalları, çöken şal dokumacılığını yeniden canlandırma gayretleri ve kalitenin korunmasıyla fiyat istikrarının sağlanmasına dönük meselelerdir. Ankara şallarının fiyatları, miktarları ve çeşitleri de belgelerde yer bulmuştur.

A. Ankara Şalının Arzında Tekel (Yed-i Vahid) Usulü

Ankara şallarının satışında 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *yed-i vahid* usulünün getirildiği görülmektedir. *Yed-i vahid* usulü sözlüklerde *tekel* olarak belirtilse de Ankara şalının arzında sınırlandırılmış sabit mekânlar olarak sadece İstanbul'da *Yeni-han*'a, Bursa'da ise *Eski Yenihan*'a izin verilmiştir (BOA,C..IKTS,37-1834)¹. *Yed-i vahid* uygulaması ile ilgili diğer bir belgede; *öteden beri sof ve şal satan İstanbullu esnaflar* olarak isimlendirilen işletme sahiplerinin sundukları arzuhal ile Ankara'dan getirilen şal ve sofün kimseye verilmeden, *Yenihan*'a nakledilerek kendilerine teslimini talep etmişlerdir (BOA,TS.MA.e,569-51)².

18. yüzyılın sonlarına doğru kaydedilen ve aşağıda sırayla incelenen üç belgede ise *yed-i vahid* usulünün tekelleşmeye yol açtığı ve halkın zarar gördüğü belirtilerek rahatsızlıklar iletilmiştir. 1787 tarihli aşağıdaki belgenin içeriğinde İstanbul'daki şalcı esnafının Ankara şalları ile ilgili belli bir zümre ve mekân sınırlaması getiren inhisarı kaldırtıkları anlatılmaktadır.

...Der-aliyyelerinde ibadullaha bey' olunan bazı eşyanın furuhtu esnaftan bir taifeye ve bir mahalle mahsus olmayub herkes dilediği mahalde bey' itmek ibadullaha nafi' ve eşyanın rahis baha ile bey' ve şıra'sına havi bir keyfiyyet ... bazıları alub sattıkları eşyayı kendülere ve bir mahalle münhasır idüb ve aher kimesne her bey' itmemek üzere birer takrib emr-i âli dahi isdâriyale halkı ızrardan hali olmadıkları malum... Mevadd-ı mezkûreden biri dahi şalici esnafı olmağla Engürü Şalisinin şalıciler hanında satılub aher mahalde satılmaması ve şalici esnafından olmayanın satması babında iki yüz bir senesi tarihiyle esnaf-ı merkumenin isdar ettirdikleri emr-i şerifin kaydı sicilden ihraç ettirilüb ...fımabad Engürü Şalisi sa-

tılmak şalıcılar hanına ve şalıcı esnafına mahsus olmayub ne mahalde ve her kim olursa olsun şalı bey'ine mümanaat olunmamak babında emr-i âlî ısdarıyla tanzime mübaderet olunacağı malum-ı hümayunları buyrulduktadır... (BOA,HAT,180-8133).

Yukarıdaki belge içeriğinde anlatılan hususlar Yenihan'ın Ankara şallarının satışında sabit mekân konumunu sonlandırmıştır. 1789 tarihli ikinci belgede Ankara şalı konusunda inhisarın daha önce yasaklandığı ve herkesin Ankara'dan İstanbul'a götürdüğü şal ve sof u hangi mekânda isterse satabileceği Ankara mahkemesine bildirilmiştir. Şalları İstanbul'a götüren tüccarların Ankaralı tüccarlar olduğuna dair bazı ifadeler de vardır. Ankara mahkemesine gönderilen düzenlemede tüccarların İstanbul'da hangi mekânda isterlerse ürünlerini satabilecekleri bildirilmiştir (BOA,C..İKTS,5-249). 1795 tarihli üçüncü belgede İstanbul'da fiyatların yüksek olmasının sebebini her bir cins ürünün bir esnaf grubunun kendisine hasretmesi olarak gösterilmiştir. Zaruri tüketim ürünlerinin fiyatlarının kontrolü için belirli esnaf gruplarında satılmasının devam etmesi gerektiği anlatılırken, bir kısım sebzeler ile Ankara şalının sınırlı bir esnaf gruplarında satılmasının uygun olmadığı belirtilmiştir (BOA,C..İKTS,22-1085).

1826 ve 1828 tarihli diğer iki belgede ise sınırlama bu defa tiftik üzerinde getirilmiştir. Sivrihisar ve bağlı kazalarında üretilen tiftiklerin sof ve şal dokunmak üzere öteden beri Ankara'ya gönderildiği belirtilmektedir. İkinci belgede tiftik üretim merkezlerinden olan Sivrihisar'a bağlı Günyüzü kasabasında üretilen tiftiğin Ankara'da sof ve şal üreten esnafa satışının zorunlu olduğu belirtilmektedir. İlk belgede yaşlı keçilerin tiftiğinin şal üretiminde kullanılmadığı belirtilirken, ikinci belgede kaba olanlarının ayrıldığı ve tiftik üreticilerinin bunları istedikleri yerde satabilecekleri söylenmiştir. İkinci belgede, üreticilerin tiftiği başka yerlerde sattıkları, bundan dolayı Ankara'da sof ve şal üretimine zarar verildiği belirtilmektedir. İki belgede de ince ve yumuşak olan tiftiklerden şal dokunması gerektiği, kaba olanların ise Ankara'da şal ve sof dokuyan esnaflar tarafından damgalandıktan sonra satılabileceği vurgulanmıştır. Belgede sof ve şal dokuyan esnafın Müslüman kadınlar olduğunun vurgulanması dikkat çekicidir (BOA,C..İKTS,2-52;BOA,C..İKTS,2-78). Semavi Eyice, daha önce Halep'e ait olduğu düşünülen bir resmin 19. yüzyıl Ankara'sını tasvir ettiğini ispatlamıştır. Tabloda Ankara şalı dokunmak için iplik satın almaya gelenler arasında beyaz feraceli Müslüman kadınlar da tasvir edilmiştir. Tasvir edilen yer Kurşunlu Han'ın batısında yer alan iplik pazarıdır (Eyice 1972; Tamur 2008: 398). Sof ve şal dokuyan kadınlardan belgelerde de bahis vardır.

B. Donanma ve Hazine İçin Üretilen Ankara Şalları

Osmanlı arşivinde donanma sancakları için Ankara'dan alınan şallarla ilgili belgeler 19. yüzyılın ilk yarısına aittir. Ankara'dan donanma için alınan şalların miktarının büyük bir yekûn tutması sürecin kontrol edilmesi için bir muhatapı gerekli kılmıştır. Belgelerde donanma için Ankara'dan alınan şallar ile ilgili muhatap olarak en çok ismi tespit edilen kişiler Kılıçoğlu Anton ve Kılıçoğlu Kirkor'dur (BOA,C.BH.,199-9301)³. Ayrıca; Karabit (BOA,C.İKTS,29-1403), Terzioğlu Oseb (BOA,C..BH.,67-3156; BOA,C..BH.,109-5296)⁴, Hacı Mesud Efendi (BOA,C..BH.,37-1737)⁵ ve Kılıçoğlu Vicil (BOA,C..BH.,109-5295; BOA,C..BH.,180-8485)⁶ isimli kişiler de belgelerde belirtilmiştir. Saray için alınan Ankara şalları için ise Bedros muhatap olarak belirtilmiştir (BOA,C..SM.,89-4483)⁷. Donanmaya alınan sancaklık beyaz şal ile ilgili belirlenen ilk belge 1794 tarihlidir. Belgede bir zirası 45 akçeden 10 000 zira sancaklık Ankara şalı sipariş edildiği belirtilirken müteakip yıl içinde aynı miktarda Ankara şalı siparişi verilmiştir. Siparişin sorumluluğu Anton'a havale edilmiştir. Ayrıca boyahane mukataası tarafından "resm-i avaid" ve İstanbul'da gümrük vergilerinin alınması gerektiği de bel-

genin devamında belirtilmektedir (BOA,AE.SSLM.III,5-233). 1796 tarihli belgede ise yine donanma için 10 000 zira beyaz Ankara şalı siparişi verilmiştir. Ancak bunun yeterli olmadığı belirtilerek bir sonraki yıl için 25 000 zira satın alınması istenmiştir. Belgede Ankara şalının bir zirası 37 akçedir (BOA,C.BH.,50-2365). Bir yıl sonrası için 30 000 zira Ankara şalı sipariş edilirken, ilk etapta 3 000 ziralık şal alınmış ardından kalan 27 000 zira Kılıçoğlu Anton vasıtasıyla eski fiyattan alınması da tembihlenerek satın alınması istenmiştir (BOA,C.BH.,112-5450; BOA,C.BH.,171-8083). 1800 tarihinde ise zirası 44 akçeden üretilmesi şartıyla Anton'a sipariş verilmiş ancak Karabit 2 akçe daha ucuza üreteceğini belirterek ihalenin kendisine verilmesini istemiştir. Donanmanın ihtiyacından dolayı yeni bir muhatap risk olarak görülerek 50 000 arşın Ankara şalı Kılıçoğlu Anton'a sipariş verilmiştir (BOA,C.BH.,131-6342). 1802 tarihli diğer belgede ise beher zirası 80 akçeden 80 000 ziralık Ankara şalı siparişi verilmiş ancak bu miktarın da yetersiz olduğu belirtilerek 50 000 ziralık partinin seri olarak imal edilmesi istenmiştir (BOA,C.BH.,54-2552). Bu boyutta Ankara şalı üretimi için oldukça fazla sayıda tezgâha ve dokumacıya ihtiyaç vardır. Tiftik üretiminden şal üretimine büyük bir iş gücünün bu alana teksif edildiği açıktır.

1796 yılına ait bir belgede, hazine için alınan üç çeşit Ankara şalı belirtilmektedir. Bunlar; endazesi⁸ 18 kuruştan narçiçeği, endazesi 13 kuruştan kanarya ve yine endazesi 18 kuruştan sarı şaldır (BOA,TS.MA.d,2441). 1799 yılına ait bir diğer belgede ise Yahudi bir tüccarın hazineye sattığı yüklü miktar kumaş arasında Ankara şalları ile ilgili dört kayıt belirtilmiştir. İlk kayıta üç parça ve zirası 3,5 kuruş, ikinci kayıta zirası 2,5 kuruş, üçüncü kayıta ise havai renk olduğu belirtilen Ankara şalının zirası 4,5 kuruş olarak belirtilmiştir (BOA,TS.MA.d,6348). Aynı yıl bir başka belgede saraya alınan kumaş kayıtlarında üç yerde Ankara şalı belirlenmiştir. Belgenin ilk kısmında 328,5 kuruşa alınan Ankara şalının renkleri kahverengi, samuri, kanarya, sincabi, mavi olarak belirtilmiştir. Üçüncü kısımda ise Berce isimli Ankara şalı belirtilmektedir (BOA,TS.MA.d,6338). 1813 yılına ait belgede sürre kervanlarıyla gönderilen önemli birkaç hediyeden biri de Ankara şalıdır (BOA,HAT,544-26902)⁹.

C. 19. Yüzyılda Ankara Şalı

Bu yüzyıla ait belgelerin içeriği, diğer yüzyıllardan ayrılarak belirli konularda yoğunlaşmaktadır. 19. yüzyıla ait belgelerin hemen hemen tamamı; kalitenin korunması, fiyat istikrarı, vergilendirme ve yüzyılın ortalarından itibaren çöken üretimi canlandırma gayretleriyle ilgilidir.

1818 tarihli belgede Ankara mukataasının, damga vergisinden ve boyahane gelirlerinden oluştuğu belirtilmektedir. Damga vergisi Ankara'da sadece şal ve softan alınmaktadır. Devamında boyahaneye, Avrupa'dan alınan boyaların beş-altı kat pahalandığı belirtilerek, elvan şalı ve portakal rengi şala 2 kuruş zam yapılması istenmiştir. Ayrıca şal ve sof damga vergisi ile boyahane gelirlerinden oluşan mukataa bedelinin 1229 ve 1230 senelerinde 60 247 kuruşa yükseltilmesine ihaleyi alan kişiler itiraz etmiş ve 15 000 kuruş zarar edildiği belirtilerek, 40-45 bin kuruşun uygun olduğunu belirtmişlerdir. Şal boyalarına yapılan 2 kuruşluk zammın da 1 kuruş olması gerektiği belirtilmiştir (BOA,C..ML.,713-29132).

1837 yılına ait bir belgede ise 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Ankara şalı üretimi ve arzında başlayan sorunlara değinen ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Belgede uzun yıllardır İstanbul halkının yazlık kıyafetlerinde Ankara'da üretilen şal kumaşını tercih ettikleri belirtilerek bazı kimselerin son dönemlerde ithal şallardan *Karamandolu* adı verilen çeşidi tercih ettikleri anlatılmaktadır. Ardından ithal kumaşların yasaklandığı, sonrasında da Ankara Şalı dokuyan ustaların bir zirasına 18-20 kuruş zam yaptıkları

belirtilmektedir. Sadareten yazılan yazıda standartlığı sağlamak için üç tip şal ve sof imal edilmesi istenmiş ve narh konularak satış fiyatına tüm maliyetlerden sonra sadece %10 kâr eklenmesi istenmiştir. Yine İstanbul'a kadar yol masrafları için beher zirasına da 20 şer para zam yapılacağı, İstanbul'a giderken yağmura yakalanıp renk atma ihtimali için lacivert şallara 3 kuruş, narçığine 1,5 kuruş ilave zam yapılacağı belirtilmiştir. Belgede, İstanbul'da satılan Ankara şallarının 25 000 top düzeyinde olduğu, son beş yılda bunun 10 000 topa kadar düştüğü, ithal karamandolu şalından dolayı geçen yıl üretimin 1 409 topa kadar gerilediği belirtilmektedir. Ankara şalının ve dokumacılığının yaşadığı büyük çöküntü rakamlarla çok net görülmektedir. Şal ve sof kumaşlarındaki fiyatların yüksekliğinden dolayı Ankara şallarının İstanbul'da şalci esnafı tarafından değil, *yed-i vahid* usulü çerçevesinde, idarenin belirlediği birkaç işyerinde satışı istenmiştir. Yine belgede *Elviye-i hamse*¹⁰ olarak isimlendirilen şehirlerden de sof ve şal getirildiği belirtilmektedir. Pazarlara getirilen ipliğin üç kalitede; *a'lâ, evsat ve edna* olarak 80 kuruştan 185 kuruşa kadar satıldığı açıklanarak, kesinlikle yurt dışına iplik satılmaması ve görevli bir memur vasıtasıyla iplik satışının kontrol edilmesi belirtilerek, Ankara'da sof ve şal tezgâhlarına gönderilmesi istenmiştir. Belgenin devamında Ankara şalı ve soflarının katlarıyla ilgili açıklama yapılarak standart ölçülerde imal edilmesi istenmiştir. Ayrıca İstanbul'dan gizli bir biçimde ihraç edildiği vurgulanmış ve bunun artık yasaklandığı belirtilmiştir (BOA,HAT,758-35798). Bu belge ile aynı arşiv numarasını taşıyan fakat altı ay sonrasında kaydedilen başka bir belgede, kısa süredir uygulanan *yed-i vahid* usulünün esnafa ve üretime zarar verdiği ve uygulanmaması gerektiği belirtilmiştir. Bir yıl içinde yaşanan birbirinin zıddı bu iki düzenleme ithal dokumalar karşısında idarenin de çaresizliğini ortaya koymaktadır. Bir yıl önceki belgede belirtilen sınırlı çeşit, standart kalite ve fiyat meselesine tekrar değinilerek, Ankara şalı ve sofunun üç çeşit üretilmesi istenmiştir. Avrupa'daki fabrikaların büyük üretim miktarlarına rağmen yine de *yed-i vahid* usulünün Avrupa'da olmadığı, tüccarların uhdesinde olduğu belirtilmektedir.

... Ankara'da imal olunan sof ve şalı ticaretinin *yed-i vahid* usulüne konularak esnafın yedlerinden kurtulması demek olub... Avrupa'da olan bu kadar fabrikalar külliyetli şey iken yine tüccar taifesini idaresinde olarak fakat mensub oldukları devletlerine mukannen olan rüsumetini virmekte olduklarına ticaret maddesi *yed-i vahid*ine hiçbir mahalde icra olunmadığı... Fiyat vechle *yed-i vahid*ine idaresi karar verile. Ve herkes şalı ve sofu evvelkinden ala ve sabıkından beher zira'nda beş guruştan aşağına alsalar yine bahasını iksar edecekleri ve bir takım acize-i esnaf dahi bunca zamandan berü... kar ü kesblerinden dür ü mehcür olarak mahzun ve mahalinde bulunan bir takım esnaf fukarasının dahi halleri diğer-gün olacağı... (BOA,HAT,758-35798).

1845 tarihli bir diğer belge ise, Ankara şalı ve sof üretimine dönük Ankara Mutasarrıfının merkeze yazdığı bir rapor niteliğindedir. Mutasarrıf, geçmişte büyük sermayeler ile bu işi yapan esnafın artık eski maddi gücünün kalmadığı, eski şal çeşitlerinin de olmadığı bunda; iç vergiler, kalitesiz boya ve kumaş ile iplik gibi hususların etkisini vurgulamıştır. Yine Ankara şallarının artık tercih edilmediği, bunda yüksek fiyatlar kadar kumaşların pürüzlü olması sebep olarak belirtmiştir. Çözüm olarak ise kumaşların İstanbul'a gönderilirken damgalanmasını, damgasız şalların satışına izin verilmemesi istenmiştir. Belgenin devamında İstanbul ve Ankara'daki Ankara şalı fiyatları, çeşitleri, yansıtılan vergiler ve taşıma bedelleri ayrıntılı biçimde belirtilmiştir. Ankara şalının 1 zirasının Ankara'daki değeri ile İstanbul'daki fiyatı belirtilmiştir. Belgede belirtilen sayısal veriler o dönemdeki kumaşlara yansıyan vergi oranlarından, Ankara'dan İstanbul'a taşıma bedellerine ve kâr oranlarına varan ölçüde ayrıntılı ve istatistiki sayısal

bilgilerdir. Belgede standart özellikli ve sınırlı sayıda Ankara şalı ve sofü üretilmesi istenerek çeşitleri belirtilmiştir. Bunlar; elvan renkli dört katlı sof, hangi renkte olursa olsun üç katlı sof, hünkârî şal, harcıâlem vasat şal, kaba şal, edna şalıdır. Üç katlı ve dört katlı sofün lacivert olanları farklı fiyatlandırılmıştır. Kumaşlara, İstanbul'a intikalinde ihtisap vergisi, gümrük vergisi ve taşıma kira bedeli yansıtılmıştır. Kumaşların Ankara'daki ve İstanbul'daki beher zira fiyatları arasında %50'ye yakın ölçüde fiyat farkı vardır. Belgenin beşinci sayfasında yerli imalatın ayakta kalabilmesi için kalitenin korunması ve kontrol edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kalitenin devamlılığı ve kontrolü için sadece dört çeşit şal üretilmesi ve %20 kâr payı ile satılması ancak tüccarların bu miktardaki kârı az bulduğu vurgulanmıştır. Belgenin onuncu sayfasında Ankara şalının zirasının 9 kuruşa mal olduğu, esnaf ise her zirasında 8-10 kuruş kâra ancak razı olduğu, halkın satın almaya gücünün yetmediği ve Avrupa'dan gelen şalların ve Karamandolu denilen sofün yerli şallara oranla daha çok tercih edildiği anlatılmaktadır (BOA,İ..MSM.,71-2073)¹¹.

19. yüzyılın ortalarından itibaren kalite ile ilgili şikâyetler belgelerde daha fazla belirtilmektedir. Kalitenin korunamaması ile ilgili belirtilen en önemli sebep aşırı vergi yüküdür. 1848 yılına ait iki belge de yüksek oranda vergi alınmasının Ankara şalının kalitesini düşürdüğü belirtilmektedir (BOA,İ..DH.,181-9893;BOA,A.}MKT.,155-75).

Yine 1857 yılına ait bir belgede Ankara damga mukataasına bağlı İstanbul ve Ayaş kasabalarında çilesi eksik ve kalitesi düşük *kalp* şal ve sof dokunduğu ve bunların Ankara boyahanesi dışında boyanmaması ve şu ana kadar olan uygulamanın engellenmesi istenmiştir (BOA,C..İKTS,3-130). Ankara boyahanesi miri bir kurum olması yönüyle şalların sadece burada boyanmasının şart koşulması kalitenin korunmasıyla ilgili olabileceği gibi vergi kaçacağını önlemekle de ilgili olabilir. Bu husus dokumacıların gelişip dönüşmelerini engellemiş olabilir. Başka mekânlarda şalların boyanması ihtimalini de hesaba katmak gerekir. 1868 yılına ait bir belgede ise Sadarettin daha önce gönderilen yazıya cevaben, Ankara'da şal ve sofün *teksiri* üretiminden bahsedilerek fabrika açmak için rağbet olduğu ancak *yuvarlak tiftiğin* fiyatının yüksek olduğu belirtilmektedir (BOA,ŞD.,1332-7).

1894 yılına ait bir başka belgede, Ankara'da Ankara şalı ve halı üretecek fabrika için şirket komisyonu kurulduğu anlatılmaktadır. Komisyon Ankara vilayet idaresine yazdığı talep yazısında, bir iplik makinasının şal ve sof kumaşlarının Ankara'da yeniden dokunmasını sağlayacağını belirtmiştir. Ankara vilayet idarecisi Ankara'da dokumacılığın tekrar tesis edilmesi gerektiğini, beheri 5'er liradan belediye namına bir şirket teşkilıyla gerekli usta ve tezgâhların diğer bölgelerden getirilmesinin nazırlıktan talep edildiğini belirtmiştir. Sadarettin vilayete yazılan karşı yazıda ise Ankara'nın sanayi ürünlerinden şal ve sof kumaşlarının umumi rağbet gördüğü ve tekrar canlandırılması gerektiği belirtilerek parasız bir iplik makinasının temin edilmesi doğrulanmıştır. Ticaret ve Nafia Nezareti ile muhabere yapılması istenmiştir (BOA,BEO,429-32168).

2. Belgelerin Değerlendirmesi ve Diğer Kaynaklar

Ankara şallarının, ithal şallara oranını belirleyebilmek için Osmanlı arşivinde "şal" kelimesi özelinde basit tarama yapılmıştır. 2 000 sonuç içinde en sık rastlanan 35 kayıtla İngiliz şalı, 30 kayıtlı İran menşeli şallardır. Ekseriyetle Engürü şalı olarak kaydedilen şal ile ilgili belgeler genelde 19. yüzyılda yoğunlaşmaktadır. Bunun muhtemel nedeni bu yüzyıla ait belgelerin daha yoğun olması ve bu yüzyılda batı menşeli ithal kumaşların daha yoğun kullanımıdır. Bu durum kuşkusuz tarama sonucunu etkilemiştir. 19. yüzyıl hariç tutulursa en yoğun belirlenen şal kumaşı Ankara şalıdır. Yine Donanmaya sancaklık olarak alınan Ankara şalları yıllık 25 000 topa varan oranda büyük mik-

tarlardadır. Ancak sadece bir belgede geçtiği için tespit sayısı bir olarak kabul edilmiştir. Saraya alınan Ankara şalları da yüksek miktardadır.

Sof dokumacılığı 16. yüzyılda büyük bir yükseliş yaşarken, 17. yüzyılda altın devrini yaşamıştır. Bu dönemde saraya ve yurt dışında ki nitelikli kesimlere sof üretilmiştir (Aktan 1975:133). 17. yüzyılda Ankara şalının belgelerde belirtilme oranı artmıştır. Yüksek ihtimalle Ankara şalının üretilmeye başladığı dönem de bu yüzyıldır. Belgelerde şal ile ilgili hususların sofyla birlikte belirtilmesi durumu, Ankara şalının sof dokumacılığı içinde doğduğunu düşündürmektedir (Turan 1967:106,136)¹². Üç tür sof kumaşından en kaliteli ve narin olanına “dört ayakçak” denilirken, bu kumaşın diğer adı *şali sofudur* (Yanar vd. 2016:172). Bu adlandırma Ankara şalının sof kökenli bir kumaş olduğuna dair önemli karinelere biridir. Suraiya Faroqhi, Ankara sof dokumacılığının, 19. yüzyılda parlak olmayabileceğini ancak yine de tiftik üzerinden uygulanan yasakların sektörün hala canlı olabileceğine dair belirti olduğunu söylemektedir (Faroqhi 1985:254-255). Faroqhi'nin bu makaleyi yayınlaması sonrasında tasnif edilen belgelerdeki bilgiler, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar şal üretiminin canlı olduğunu göstermektedir.

Belgelerde Ankara şalı ve sof üretiminin art bölgesine dair de oldukça fazla sayıda bilgi ve işaret vardır. Çankırı'dan Tosya, Sivrihisar, Günyüzü'ne; Yenikent, Ayaş ve Beypazarı'na varan geniş bir art bölgede tiftik yetiştiriciliğinden iplik yapımına ve dokumaya kadar bir hinterlandı düşündürecek bilgiler bulunmaktadır. İstanos, belgelerde belirtilen ve bugünkü Sincan'a bağlı, Yenikent beldesinin bulunduğu yerde önemli şal ve sof üretim merkezlerinden biridir. Bunun önemli nedenlerinden biri de burada Ayaş, Beypazarı bölgelerinden gelen tiftik ve tiftik ipliğine coğrafi yakınlık olabilir. Şal kumaşı 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı iç pazarında en yoğun kullanılan kumaşlardan biridir (Yücekaya 2011:148,237,239,305,306). 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Avrupa'dan giren ithal şal ile ilgili merkezi idarenin endişeleri belgelere yansımıştır. Batıdan giren kumaşlar ile ilgili rahatsızlıklar 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yoğunlaşırken Hint ve İran şalları ile ilgili uyarılar 18. yüzyılda başlamaktadır.

Sonuç

Yürütülen araştırmada Ankara şalıyla ilgili tespit edilen ilk belge 1715, son belge 1863 tarihlidir. 1790'lı yılların sonlarından itibaren Ankara şalıyla ilgili belgelerin yoğunluğu artmaktadır. 19. yüzyıldan önceki belgelerde, Ankara şalı için genelde Engürü şalı adı kullanılırken, 19. yüzyıldan itibaren Ankara şalı ifadesi tercih edilmiştir. Dokuma tekniği açısından henüz yeterli araştırmalar olmasa da, belgelerin genelinden çıkarılabilecek en önemli sonuç; Ankara şalının, sof dokuma tekniği içinde geliştiğidir. Bu hususa dair oldukça fazla sayıda karine vardır. Ankara şalı ve sof vergilendirme meselelerinden imalat ile ilgili hususlara kadar pek çok belgede birlikte belirtilmiştir. Yine *Engürüde nesc ve imal olunan sof ve şal kumaşı* ifadesine sık rastlanmıştır. Her iki kumaşın da iplik hammaddesi tiftiktir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren üretimin, ev içi işliklerden, atölyelere kaydığı anlaşılmaktadır. 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın yarısına uzanan 50 yılı aşkın süreçte üretimin zirveye çıktığı anlaşılmaktadır. En önemli alıcı olan donanmaya bu dönemde 100 000 arşını bulan boyutta üretim yapılmıştır. Sadece donanmaya bu oranda bir üretim yapıldığı düşünüldüğünde ev içi işliklerde bu boyutta üretimin sağlanması mümkün değildir. Ankara şalı üretiminde 18. yüzyılın sonlarından itibaren bir manifaktür olgusunu düşündürecek işaretler vardır.

İki farklı belgeden ilkinde, ithal olduğu belirtilen karamandolu kumaşının Ankara şalları yerine kullandığı belirtilirken (BOA,HAT,758-35798), diğer belgede *karamandolu denilen sof Ankara şallarının yerine tercih edilir* denilmektedir (BOA,İ.MSM.,71-

2073). Karamandolu kumaşına iki farklı belgenin birincisinde şal, ikincisinde sof denilmesi ve karamandolu sofunun Ankara şalları yerine tercih edildiğinin belirtilmesi iki kumaşın da aynı tür kumaşlardan olduğunu göstermektedir. 19. yüzyıla doğru belgelerde şaldan oldukça fazla bahsedilirken sof kumaşından neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Belgelerden iki kumaşın, değerinden kullanım alanlarına kadar olan çizgide şal kumaşının daha ince, ipliğinin daha özenli ve daha nitelikli bir kumaş olduğu anlaşılmaktadır. Şalın donanmada sancak olarak kullanılmasının nedeni örgüsünün muntazamlığı ve ipekli kumaşa benzeyen parlak görünümüdür. 1845 tarihli bir belgede Ankara şallarının görünümündeki pürüzler kalitesinin düşük olmasına izafe edilmiştir. 1838 tarihli belgede sof ve şalın katları belirtilirken sofun şala göre daha kalın kumaş olduğu anlaşılmaktadır.

1837 tarihli belgede İstanbul ahalesinin yaz aylarında Ankara şalından üretilen giysileri tercih ettiği belirtilir. Yine padişahın özel hazinesine ve önemli devlet görevlilerine Ankara şalı gönderildiği bir kısım belgelerde belirtilmiştir. 1813 yılına ait bir belgede sadrazamın hitabıyla Sürre kabilelerinin beraberlerinde götürdükleri hediyelerin geleneksel olarak altın, kürk ve Ankara şalından oluştuğu anlatılmaktadır. Bu bilgiler Ankara şalını, İstanbul gibi şehirli zümrelerin tercih ettiği ve önemli devlet görevlilerinin kullandıkları nitelikli kumaşlardan olduğunu net olarak belirtmektedir.

Donanmaya sancaklık olarak oldukça yüksek miktarlarda Ankara şalı alındığı tespit edilmiştir. Belgelerde yıllık 10 000-25 000 zira civarlarında Ankara şalı alındığı belirlenirken bazı yıllar 100 000 arşını aşkın Ankara şalı sipariş verildiği belirlenmiştir. 1795 tarihinde İstanbul'da Ankara şalına narh konulduğu belgelere yansımıştır. Zaruri ihtiyaçlar ile birlikte, içerisinde Ankara şalının da olduğu sınırlı sayıdaki ürüne narh konulmuştur. Bu husus Ankara şalının genel kullanımına ve neredeyse zaruri ihtiyaç olarak görüldüğüne işaret etmektedir.

18. yüzyılın sonlarından itibaren ithal şaldan dolayı yerli üretimi desteklemek ile ilgili hususlar belgelere yansımıştır. 1837 tarihli belgede *kendini bilenler Ankara şalı giyerler* denilerek bazı kimselerin *efrenç şalı* olarak nitelendirilen ithal şal giydiklerinden şikâyet edilmektedir. 1832'den 1837-1838 yılına doğru Ankara şalı üretimi ve satışında çok hızlı çöküş yaşandığı görülmektedir. Ankara şalı üretimini yeniden canlandırmak için bir kısım düzenlemeler yapılsa da; 1832 yılında 25 000 top düzeyinde olan üretimin, 1837 yılında 10 000 topa düştüğü ve bir yıl sonra sadece 1409 top sipariş verildiği belirlenmiştir. Bu durum çok kısa bir sürede dramatik bir çöküş yaşandığını göstermektedir.

19. yüzyıla ait belgelerin genel özelliği; ithal kumaşlar karşısında yerli üretimi canlandırmaya, kalite ve fiyat istikrarını sağlamaya yönelik bir dizi mücadele ile ilgilidir. Yerli ürünler üzerindeki ağır vergi yükü 1845 tarihli belgede açıkça görülmektedir. Ankara şallarının Ankara'daki fiyatı ile İstanbul'daki fiyatı arasında %50'ye yakın fark oluşmaktadır. Bunun en önemli nedeni gümrük vergisi ve damga vergisidir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren belgelerde kalitenin düşmesi ile ilgili şikâyetler gittikçe artmaktadır. Fiyat ve kaliteyi kontrol etmek için; standart çeşit Ankara şalı üretimi yapıp, sabit boyahanelerde boyanması kuralı getirilmiştir. Standart kalite ve sınırlı çeşitteki Ankara şalı üretimi sayesinde kontrol daha kolay olacaktır. Belgede Ankara şalı üretiminde dört çeşide müsaade edildiği belirtilmektedir. Yine 19. yüzyılın ikinci çeyreğine doğru Ankara şallarının üretiminde ve satışında yed-i vahid usulü benimsenmiştir. Bu usulün *tekel* uygulamasından bir kısım farklılıkları vardır. Uygulamanın en önemli sebebi kumaş ve boyada kalitenin korunmasıdır. Ancak kısa süre sonra Avrupa ülkeleri örnek gösterilerek uygulamada bazı değişiklikler yapılmış, kısmen de vazgeçilmiştir. İplik

üretiminde ise kontrol devam ettirilmiş, üreticilerin tiftiği sadece şal üretenlere satabilecekleri, onların ihtiyaçlarının dışında kalan tiftik ve tiftik ipliğinin ise yine şal dokuyan esnafın temsilcileri tarafından damgalandıktan sonra satılabileceği belirtilmiştir. Yed-i vahid uygulamasıyla, rekabetsiz bir ortamda inhisar getirerek belli bir zümreyi korumak amaçlanmamış, daha ziyade kalite ve fiyatın takibi ve korunması hedeflenmiştir. Ancak, hazine açısından Ankara şallarından alınan vergiler önemlidir ve yed-i vahid uygulamasında vergi kaybı endişeleri etkilidir. Ankara şallarının İstanbul'da piyasaya arz edildiği mekân Yenihan'dır. Bir belgede 1758-1766 yılları arasında sadece Yenihan'da satılın denilmektedir. Sonradan sabit mekân sınırlamasına da itirazlar gelmiştir. Sabit mekân sınırlamasında merkezi idarenin ısrarının nedeni, vergi üzerinde kontrol kurmak ve kaliteyi takip etmekle ilgilidir.

Ankara şallarının; hünkârî, berce, kaba şal, harcıalem evsat şal, edna şal gibi çeşitleri ile narçıçeği, kanarya, samuri, sincabi, kahverengi, mavi, sarı şal, elvan şalı, portakal rengi şal, beyaz şal gibi renkleri belirlenmiştir. Belgelerde, Ankara şalının değeri ile ilgili de bilgiler vardır. 1794 yılında Ankara şalının zırası 45 akçedir. 1845 yılında hünkârî şal, Ankara'da zırası 10 kuruş iken, İstanbul'da 16 kuruştur. harcıalem vasat şal, Ankara'da zırası 8,5 kuruş iken, İstanbul'da 12 kuruştur. Edna şal, Ankara'da zırası 7 kuruş 5 para iken, İstanbul'da 8 kuruştur. Yaşlı keçilerin liflerinin şal için uygun olmadığı yine belgelere yansıyan hususlardandır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. 1758 tarihli belgede Ankara, Tosya ile Tosya'ya bağlı Karacaören kazasından, Bursa'ya getirilen Ankara şalı ve sofun uygunsuz kimseler tarafından mahalle arasında yüksek baha ve eksik ölçüyle satıldığı şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Bursa'daki *Eski Yenihan*, Ankara şalı ve sofun satışında sabit mekân olarak belirlenmiştir.
2. Belgeler 1766 tarihlidir ve içeriklerinde; Ankara şalının ve sofun İstanbul'daki arzında yed-i vahid usulü gereği belirlenen mekânın *Yenihan* olduğu belirtilmiştir. Belgelerde Tahtahan'da, Hüseyin Paşa Hanı'nda ve Sofçular Hanı'nda Ankara şallarının ve sofun satıldığı; diğer hanlardaki satış yasaklanmış, sadece *Yenihan*'da arzına müsaade edileceği belirtilmiştir. Ayrıca Ankara şalının kalitesiz ve sahte boya ile imal edildiği de anlatılmaktadır. Kalitenin kontrolü açısından, damgasız ürünlerin satılmaması ve eksik, kalitesiz şalların engellenmesi ferman ile bildirilmiştir.
3. Kılıçoğlu Kırkor üç belgede geçmektedir. 1820 tarihli belgede 1 zırası 80 akçeden 550 top Ankara şalı sipariş edilmiştir. Toplam 11 000 kuruşluk bir bedel belirtilmiştir. 1825 tarihli belgede ise 60 000 zira Ankara şalı alındığı belirtilmiştir.
4. Terzioğlu Oseb iki belgede belirtilmektedir. 1831 tarihli belgede zırası 84 akçeden 60 000 beyaz Ankara şalı sipariş edilirken 1833 tarihli belgede ise Tersane için 30 000 zira Ankara şalı alınmıştır. Her bir zırası 84 akçe iken 90 000 zira sancaklık Ankara şalı için iplik fiyatlarına gelen zam sebep gösterilerek fiyatın 102 akçe olacağı tersaneye belirtilmiştir.
5. Belgede 47 top beyaz Ankara şalının tersaneye Hacı Mesud Efendi vasıtasıyla alınması konu edilmiştir. 47 top Ankara şalının 1410 zira olduğu belirtilmiştir. Bu hesaba göre 1 top 30 ziradır. Başka belgelere belirtilen top ve zira hesabı aynı hususu doğrulamaktadır. 1 zırası 84 akçedir. Tümü 987 kuruştur.
6. Ankara'dan Kılıçoğlu Viçil vasıtasıyla 1830 yılı mart ayında 560 top, haziran ayında ise 542 top Ankara şalı tersaneye alınmıştır.
7. Belgede Ankara şallarından cendere vergisi alındığı belirtilmektedir.
8. Bir endaze 65 santimetrekaredir. (Erkal:412)
9. Belgede, Sadrazamın beyanıyla Sürrelere kaide-i mezkure gereği 4155 İstanbul altını ile üç tulum kaküm kürk ve 165 zira Ankara Şalı gönderildiği belirtilmektedir. Ancak 1813 tarihinde seferde olunması gereğiyle bu yıl hediyelelerin yarısının gönderileceği belirtilmiştir.
10. "Tırhala, Yanya, Delvine, Avlonya, Selanik" şehirlerine Elviye-i hamse denmektedir.

11. Belgede Hünkârî şal, Ankara'da beher zirası 10 kuruş, İstanbul'da ise 16 kuruş olarak belirtilirken 1 topu vergilerden önce 230 kuruştur. İhtisabiye, harç ve damga vergisi 20 kuruş iken gümrük vergisi 45 kuruştur. Taşıma kira bedeli 3,5 kuruş, toplamda 298,5 kuruştur. Aynı şalın lacivert renklisi 380 kuruştur. Harcıalem vasat şal, Ankara'da zirası 8,5 kuruş, İstanbul'da ise 12 kuruş olarak belirtilirken 1 topu vergilerden önce 178 kuruştur. İhtisabiye, harç ve damga vergisi 20 kuruş iken gümrük vergisi 45 kuruştur. Taşıma kira bedeli 3,5 kuruş, toplamda 246,5 kuruştur. Aynı şalın lacivert renklisi 278 kuruştur. Kaba şal, Ankara ve İstanbul'da beher zira fiyatları verilmeden, 1 topu vergilerden önce 125 kuruştur. İhtisabiye, harç ve damga vergisi 20 kuruş iken gümrük vergisi 45 kuruştur. Taşıma kira bedeli 3,5 kuruş, toplamda 208,5 kuruştur. Belirtilen kumaşların top büyüklüklerinin kaç zira olduğu da belirtilmiştir. Dört katlı ve üç katlı sof 31,5 zira büyüklüğünde, Hünkârî ve Harcıalem vasat şal 29,5 zira iken, Edna ve Kaba şal 29 ziradır.
12. Şerafettin Turan'ın, İki Sicilya Krallığı ile Osmanlı Devleti arasındaki gümrük tarife defterlerini incelediği makalesinde, defterlerin orijinal metinleri yayınlanmıştır. Transkript edilmemiş bu kısımda, *eşya-i refiyye* olarak belirtilen ihraç ürünler arasında Ankara şalı yine sof ile birlikte belirtilmiştir. İtalyan şehir devletleri gibi tekstil üretimi ile yakınçağa kadar en önde olan bir bölgeye Ankara şalının ihraç edilmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aktan, Sevim. "Ankara Sofu ve Sofçuluğu", *Folkloru Araştırmaları Kurumu Yıllığı*. Ankara: Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları Elif Matbaası, 1975: 132-134.
- Erkal, Mehmet. "Arşın", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 3 İstanbul 1991: 411-413.
- Eyice, Semavi. Ankara'nın Eski Bir Resmi, *Atatürk Konferansları IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972: 61-124.
- Faroqhi, Suraiya. (1985), "17. yy. Ankara'sında Sof İmalatı ve Sof Atölyeleri". *İktisat Tarih Mecmuası*.41,1-4:237-259.
- Georgeon, François. "Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Ankara'nın Gelişimi", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Editör Paul Dumont, François Georgeon, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999: 99-115.
- İmer, Zahide. "The Historical Relationship between the Shawls of Gürün and Iran". *Asian Folklore Studies*, 64 2 2005: 261-277.
- İnalçık, Halil. "Bursa ve İpek Ticareti", *Tarihi Dokumak, Bir Kentin Gizemi: Sof*, Hazırlayan: Yusuf Oğuz, Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, 2012: 273-312.
- Maner, Çiğdem. "Anadolu'da Dokuma Devrimi Neolitik Çağ'dan Demir Çağı'na Yünün Tarihi ve Maddi Değeri", *Tarihi Dokumak: Bir Kentin Gizemi, Sof*, Editörler: F. Yenişehirlioğlu, G. Çerçioğlu Yücel, Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018: 43-63.
- Özdemir, Rıfat. "Ankara", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991:204-209.
- Tamur, Erman. "Amsterdam'da Bir Ankara Resmi", *Kebikeç*. 25 2008: 385-409.
- Turan, Şerafettin. "Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defteri". *Belgeler*, IV,7-8 1967:79-176.
- Uğurlu, Aydın. "Şal Dokumaları". *İlgi Dergisi*, 77 1994: 3-7.
- Wearden, Jennifer. "The Shah, the İmperor and the Gift of Iranian Textile". *Arts of Asia*, 33-2, 2003: 83-88.
- Yanar, Ayşem ve Feriha Akpınarlı. "Geleneksel Ankara Sof Dokumaları". *Ankara Araştırmaları Dergisi*. 4(2) (Aralık 2016), 170-179.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. "Bir Sergi Hazırlarken", *Tarihi Dokumak: Bir Kentin Gizemi, Sof*, Editörler: F. Yenişehirlioğlu, G. Çerçioğlu Yücel, Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2018: 43-63.
- Yücekaya, Hüsnü. "Şer'iyye Sicillerine Göre: 19. Yüzyılda Amasya, Kayseri, Tokat Ve Trabzon Şehirlerinde Dokumacılık". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

ARŞİV BELGELERİ

T.C. Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi

Ali Emiri- Selim III

BOA, [AE.SSLM.III.].5/ 233.

Bab-ı Ali Evrak Odası

BOA, [BEO].429/32168.

Cevdet- Bahriye

BOA, [C..BH..].199/9301.

BOA,[C..BH..]. 37/1737
BOA,[C..BH..]. 67/3156.
BOA,[C..BH..]. 109/5296.
BOA,[C..BH..]. 234/10862.
BOA,[C..BH..]. 171/8083.
BOA,[C..BH..]. 109/5295.
BOA,[C..BH..]. 180/8485.
BOA,[C..IKTS]. 29/1403.

Cevdet- İktisat

BOA,[C..IKTS]. 37/1834.
BOA,[C..IKTS]. 5/249.
BOA,[C..IKTS]. 22/1085.
BOA,[C..IKTS]. 2/52.
BOA,[C..IKTS]. 2/78.
BOA,[C..IKTS]. 3/130.

Cevdet- Maliye

BOA,[C..ML..]. 713/29132.

Cevdet, Saray

BOA,[C..SM..]. 89/ 4483.

Hat- Hattı Hümayun

BOA,[HAT]. 8/8133.
BOA,[HAT]. 544/26902.
BOA,[HAT]. 758/35798.
BOA,[HAT]. 758/ 35798.

İrade- Dahiliye

BOA,[İ..DH..]. 181/9893.

İrade, Mesail-i Mühimme

BOA,[İ..MSM..]. 71/2073.

Şura-yı Devlet

BOA,[ŞD..]. 1332/ 7.

TS Topkapı Sarayı- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri

BOA,[TSMA.d]. No. 2441.
BOA,[TSMA.d]. No. 6348.
BOA,[TSMA.d]. No. 6338.
BOA,[TSMA.d]. No. 569, Gömlek No. 51.